SƏMƏD VURĞUN SƏNƏTİ MÜASİR ƏDƏBİ-İCTİMAİ REALLIQLAR KONTEKSTİNDƏ

Şirindil ALIŞANLI

Bu gün klassik ədəbi irsi, xüsusən də XX əsr (sovet dövrü) ədəbiyyatının, onu təmsil edən şəxsiyyətlərin ədəbi irsinin tarixi və müasir mənasını dəyərləndirməkdə 25 illik müstəqil dövrünü siyasi, ədəbi-nəzəri paradiqmaları ilə yanaşı dünya ictimai-siyasi gerçəkliyinin də reallıqları ortadadır. Ötən əsrdə tarixi inkişafın iki xətti ardıcıl olmuşdur.: sivilizasiyalar və formasiyalar xətti. "XX əsrin tarixi hər şeydən əvvəl liberal və demokratik adlanan fərdi və iki əsas kommunist və milli sosialist forması olan kollektiv cəmiyyətlərin qarşıdurmasından ibarət olmuşdur". (İvin A.A.)

Bu cəmiyyətlərin diktə etdiyi mədəniyyətlər də ümumbəşəri tutumla yanaşı fərqli başlanğıcdan da məhrum deyildir. Fərdi və kollektiv başlanğıcın əsas olduğu iki cəmiyyətin, iki dünyagörüşün son illərin elmi ədəbiyyatında şərhi, xüsusən Avropa tarixçisi və filosoflarının nəzəri irsinin postsovet məkanında dövriyyəyə gəlməsinin nəticəsidir ki, tarixi mənəvi sərvətlərə hər iki qütbün təcrübəsi zəminində yanaşmaq səmərəli yol hesab edilir. Digər tərəfdən, qarşı-qarşıya dayanan iki sistemin dağılması ilə demokratik qlobal cəmiyyət konsepsiyası çağdaş humanitar fikirdə aparıcı mövqeyə keçir. Belə bir konsepsiyanın bədii fikir tarixindəki rüşeymləri "utopik görüşlər" kimi təqdim olunan bədii-fəlsəfi təlimlərin əsasında durmuşdur. Bədii fikrin üfüqləri elmi praqmatizmdən daha geniş və cazibədar olmuşdur. Dünyada baş verən "demokratiya eksportu" qarşısında qloballaşmanın yeni paradiqmaları iqtisadi görüşlər, siyasi-fəlsəfi sistemlərlə yanaşı xalqların mənəvi arsenalına da eyni həssaslıqla yanaşmalıdır. Əks halda birqütblü nəzəri doktrina yaranır, lakin müxtəlif regionların, xalqların yaşadıqları çağdaş siyasi-mənəvi reallıqlarla uyuşmur.

Səməd Vurğun və onun ədəbi nəsli avtoritar cəmiyyətin ədəbi-siyasi gerçəkliyi müstəvisində yazıb-yaratmışlar. Sərt siyasi rejimə, ədəbi-estetik fikrə günaşırı müdaxilələrə baxmayaraq bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı poetik sistem etibarı ilə böyük inkişaf yolu keçmiş, XX əsrdə şəxsiyyəti düşündürən ən mürəkkəb sosial və fəlsəfi problemlərin bədii reallığı baxımından yeni ifadə imkanları meydana çıxmışdır. "İctimai-siyasi fikir tarixindən kənar ədəbiyyat tarixi mövcud deyil". (A. Veselovski)

Hakim siyasi rejimə əks ədəbi-fəlsəfi təlimlərin, onları təmsil edənlərin taleyi məlumdur. Dünya klassiklərinin kralların, şahların, peyğəmbərlərin şəninə söylədikləri mədhiyyələr siyasi dini məzmunlu ədəbi ritorikadan başqa bir şey deyil. Bu gün onların tarixi mənası milli dillərin, bədii ifadə sisteminin təkamül reallığı kimi maraqlıdır. Bu ritorikanı qəbul edir, ancaq yaxın tarixi keçmişin böyük tarixi diktatorlarına həsr edilmiş siyasi-ədəbi ritorikanı qəbul etmirik. Əslində belə psixoloji durum yaxın zamanın hadisələrini indinin sosial reallıqları zəminində inkarıdır. S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, M.Müşfiq, eləcə də orta nəslin yaradıcılığı belə siyasi ritorikadan xali deyil. Lakin təkcə 20-30-cu illərin bədii fakt mənzərəsi tamam başqa mətləblərdən xəbər verir. Sovet rejminin mövcud olduğu ilk 25 il ərzində mövcud olan ədəbi prosesdə plüralizm mövcud idi. Bədii düşüncədə milli özünüdərk, milli istiqlal amalı alt qata köçmüşdü. 28 yaşlı Səməd Vurğunun 1934-cü ildə yazdığı "Azərbaycan" şeiri milli istiqlalın yeni biçimdə poetik məramnaməsi idi. Milli ideologiya kimi dövlət siyasətinə çevrilmiş azərbaycançılığın poetik bir məkan tutumundan milli ictimai, ədəbi-bədii şüura çevrilməsidir. Professor Mir Cəlalın tarixi həqiqətə söykənən sözləri ilə desək "Azərbaycanı şeirə gətirən Səməd Vurğun oldu". XX əsr boyu və indi də S.Vurğun poeziyası Azərbaycanın poetik rəmzidir. M.Cəlalın bu mülahizəsinin alt qatında Azərbaycanın tarixi, müasir ictimai varlığı və bədii düşüncə, obrazlı ifadə sistemi dayanır. "Azərbaycan" şeiri əslində xalqın ruhunda əbədi kök salmış himndir.

Səməd Vurğun azərbaycançılığı bayraqdarı olduğu kimi milli istiqlal hərəkatının beşiyi başında duran qüdrətli sənətkardır. "Vaqif" dramı Azərbaycanın tarixi taleyinin, bir xalq kimi yaşamaq, var olmaq mücadiləsinin tragizmini ifadə etməklə yanaşı, dünya xalqları içərisində çağdaş təsdiqinin ədəbi-mənəvi qaynaqlarındandır. "Xalq dramı" kimi etiraf olunan "Vaqif" xalqın varlığını ehtiva edən tarixi, siyasi-mənəvi institutların təsdiqi idi. "Vaqif" dramı tarixi xalqın müasir taleyi fonunda oxumağın, görməyin, bədii dəyərləndirmənin misli-bərabəri olmayan nümunəsi, Azərbaycan xalqının ən böyük milli sərvətlərindən biridir. Vaqif obrazı onlarca sərkərdənin, şahın, xanın, bəyin gördüyündən daha real milli-icitimai məzmun kəsb etdi. Real şairin tarixi taleyi bir xalqın tarixi durumu, indisi, gələcəyi haqqında möhtəşəm abidəyə çevrildi. Molla Pənah Vaqifin ədəbi missiyası "Vaqif" dramında xalqın obrazı səviyyəsinə yüksəldi. Ən qatı siyasi rejimə meydan oxuyan Vaqif - Səməd Vurğun idi, millətin danışan dili, xalqın müstəqillik amalının daşıyıcısı idi. Qalanları belə nəzərə almasaq "Azərbaycan" şeiri və "Vaqif" dramı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideyalarının ədəbi mətndə ifadə olunmuş böyük tarixi missiyanı icra etmiş abidələrdir. "Səməd Vurğun" yaradıcılığının ən parlaq səhifələri, başda məşhur "Azərbaycan" şeiri olmaqla, yurdumuzun poetik xəritəsidir. Savaşlarla, sazişlərlə, qanla, göz yaşlarıyla haçalanmamış, bölünməmiş bir vətənin poetik xəritəsi - Bakıdan Makuyacan, Qarabağdan Qaradağacan, Zəncandan Zəngilanacan". (Anar)

XX əsr ədəbi-tarixi prosesinin, eləcə də klassik irsin elə mövzu və mətləbləri vardır ki, mövcud siyasi reallıq onları şərh etməyə imkan vermirdi. Bədii mətnin alt qatlarında ifadə olunmuş mətləbləri şərh etməkdə mühacirətdə olan ədəbi-ictimai xadimlərimiz də sərbəst idilər. Onların timsalında resepsiya problemi xüsusi mövzu olduğundan təkcə onu xatırlatmağı lazım bilirik ki, mühacirlərimiz ədəbiyyatın daxili milli enerjisini doğru dəyərləndirirlər: "Ədəbiyyat bir millətin ruhunu əks etdirən ən gözəl aynadır - deyirlər. Bu tərif baxımından yuxarıdakı iqtibas etdiyimiz materiallar bizə kommunuzm ölkəsində, qırmızı istilanın milli hissi öldürdüyünə dair söylənilən bəzi bədbin hökmlərin mübaliğəli olduğunu göstərir". (M.Ə.Rəsulzadə).

M.Ə.Rəsulzadə "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərində "Vaqif" pyesi haqqında yazırdı ki, "...bu pyes çağdaş Azərbaycan səhnəsinin ən uğurlu əsəri sayılır Səmədin dili, şairlik qüdrəti və vətənpərvərliyi necə anlaması haqqında bir fikir yaratmaq üçün onun bu mənzuməsindən bəzi beytləri birgə gözdən keçirək". M.Ə.Rəsulzadə yuxarıda dediyimiz alt qatları ifadə edən böyük bir hissəni əsərdən misal gətirir və əsərə verdiyi qısa şərhdə qeyd edir ki, "Vaqif tutularaq onun (Qacarın - Ş.A.) hüzuruna gətirilir. Şair içəri girərkən Qacara baş əymir". Bu əslində mövcud rejimə, onun başında durana meydan oxumaq idi. "Vaqif"i faciə hesab edənlər daha haqlı imişlər. Əsərin baş qəhrəmanı ilə onun mühiti, real ictimai-siyasi gerçəklik arasında uçurum vardı və bu uçurum milyonların faciəsinə çevrildi. Əslində sovet ölkəsində yaşayan xalqlara qarşı yaxınlaşan, əsl faciə mövzusu olan, bəşəriyyət tarixində misli-bərabəri olmayan cinayətin bədii-intiutiv dərki idi. "Vaqif" əsərinin janrı ilə bağlı tədqiqatları tarixi-xronoloji səpkidə araşdıran R.Əhmədov "Vaqif" dramındakı hadisələrlə tarixi kontekstə də nəzər yetirir. Lakin "Vaqif" dramının mərkəzində dayanan tragizm M.P.Vaqifin bioqrafiyasında axtarmaq problemin zahiri tərəfidir. S.Vurğunun "Vaqif"i 30-cu illər Azərbaycan gerçəkliyinin sənətkarıdır. Faciə haqqında sovet məkanında ilk və hələ ki ən sanballı əsərin müəllifi Y.Borev daha haqlıdır: ".... lirik-fəlsəfi monoloq, düşüncə faciədə başqa heç bir yerdə olmadığı qədər böyük rol oynayır. Hamletin məşhur "ölüm, ya ölüm" monoloqunun böyük ideya-bədii mənasını başa düşmək üçün çox mühüm bir açar faciənin bu xüsusiyyətində gizlənir.

Sovet incəsənətində adını çəkdiyimiz xüsusiyyət böyük bir qüvvət və aydınlıqla Səməd Vurğunun fəlsəfi cəhətdən müdrik faciəsi "Vaqif"də meydana çıxır. Həyatın mənası haqqında faciənin dərin bədii mahiyyətindən qopub gələn gözəl düşüncə nümunələrindən birini misal gətirək. Vaqif öz oğluna xitab edərək deyir:

Sən insan oğlunun taleyinə bax!..
Ona göz dağıdır yerdə yaşamaq,
Lakin ayrılmayır dünyadan ürək,
Ətirlər qoxuyan hər gül, hər çiçək.
Göylərə baş vuran bu qəlbi dağlar,
Dağlar döşündəki şır-şır bulaqlar,
Hər yaşıl mənzərə , hər sarı sünbül,
Güllərin başına dolanan bülbül,
Bizim bu yerlərin gözəl elatı,
Çoban tütəyindən axan bayatı.
Həyata çağırır hər zaman bizi
Yaradır,yaşadır hər nəğməmizi...
Oğlum, düşündükcə, duyduqca dərin -
Qollarda səslənən bu zəncirlərin
Günəşli-gündüzlü bir sabah var,
Ölsün gələcəyə inanmayanlar.

Cənub mövzusu Azərbaycan ədəbiyyatında milli istiqlal ideyalarının daşıyıcısı kimi 40-cı illərdən başlayaraq ədəbi fikirdə təkcə cənub dərdini yox, ümumən o tayli bu tayli bütöv bir xalqın tarixi taleyi və gələcəyi naminə poetik tribuna olmuşdur. Şübhəsiz ki, S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, M.İbrahimov ənənələrindən kənar milli istiqlal ədəbiyyatı mövcud olmazdı. İkinci Dünya müharibəsinin acı nəticələrinin, Azərbaycan xalqına üzcah etdiyi problemlər ayrı-ayrı fərdlərin yox, böyük bir xalqın faciəsi idi. Əslində, Səməd Vurğunun şah rejiminə tuşlanan nifrəti, eyni biçimdə yaşadığı rejimə də meydan oxumaq idi. "Körpünün həsrəti" bəşəri bir kədər övqatı aşılayır, "Yandırılan kitablar" isə milli-mənəvi varlığa tuşlanan "cəlladın" əməllərinə poetik üsyandır. 1947-ci ildə İran irticaçılarının Azərbaycan dilində yazılan kitabları tonqallarda yandırılması S.Vurğun vətəndaşlığının, şair cəsarətinin parlaq ifadəsidir.

Cəllad! Mənim dilimdədir bayatılar, qoşmalar,
De, onları heç duydunmu sənin o daş ürəyin?
Hər qəraylı pərdəsində min anamın qəlbi var...
Hər şikəstəm övladıdır bir müqəddəs diləyin;
De, onları heç duydunmu sənin o daş ürəyin?

Səməd Vurğun sənətinin ən böyük tarixi missiyası və bu gün də davam edən estetik tutumu Azərbaycan poeziyası tarixində yeni poetik sistem yaratmasıdır. Milli bədii düşüncə - M.P.Vaqif, aşıq poeziyasının yaddaşı kimi S.Vurğun şeirində zahirən çox sadə görünən poetik sistemi reallaşdırdı. Məlum poetik kanonlar sanki hər bir azərbaycanlının deyə biləcəyi, yaza biləcəyi, lakin əlçatmaz bədii estetik tutum qazandı. Milli mədəniyyət tipinin yeni mərhələsini bərqərar etdi.

S.Vurğun poeziyasının məhəng daşı olan azərbaycançılıq bu gün də öz missiyasını davam etdirdiyi kimi, onun ədəbi-nəzəri irsi də humanitar fikrin metodoloji axtarışlarında iştirak edir. M.F.Axundovdan sonra məhz S.Vurğun dünya nəzəri-estetik fikrinin dövriyyəsinə daxil olmuşdur. Onun Rusiya mətbuatında çap olunan ədəbi-nəzəri məqalələri dövrünün ən sanballı tədqiqatlarının, aparıcı fikir adamlarının mübahisə, müzakirə predmetinə çevrilmişdir.

Bugünkü elmi reallıqlar baxımından onun nəzəri irsində əsaslandırılmış ədəbiyyatın immanent qanunauyğun inkişaf tarixinə əsaslanan, ədəbi fikrin dövrləşdirilməsi ilə bağlı konsepsiyadır. S.Vurğun xalqın mənəvi tarixini məhdud zaman və məkan çərçivəsində təsəvvür etmirdi. S.Vurğunun tarixilik barədə mülahizələrinin mərkəzində bunlar dayanır. Müasir zaman hüdudları sənətkar üçün şərtidir. Keçmişin ən nəcib ən xeyirxah humanist sərvətləri bu günün də sərvətidir. "Azərbaycan ədəbiyyatı müharibə illərində" məqaləsində onun elmi-nəzəri imkanları daha konkret görünür. O qədər də böyük olmayan zaman kəsiyində ədəbiyyatın inkişafında bir neçə mərhələni duyur və konkret əsərlərin təhlili ilə reallaşdırırdı. Birinci dövrdə publisistika, nikbin çağırış üstünlük təşkil edir, ikinci mərhələdə müharibənin dəhşətləri, onun mənəvi ağrıları, arxa cəbhə təsvir olunur. O, ədəbiyyatın operativlik, aktuallıq baxımından rolunu yüksək qiymətləndirirdi. Lakin yüksək sənət kredosunun hər bir amildən üstün tuturdu. Təsadüfi deyil ki, müharibə illərində ədəbiyyatımızın üçüncü bir dövrünü "yaşadığımız zamanın böyük fəlsəfi ümumiləşdirmələrini vermək" mərhələsi adlandırırdı. O, müharibənin ictimai, mənəvi və fəlsəfi mahiyyətini bədii gerçəkliyə çevirməyi tələb edirdi: "Etiraf etmək lazımdır ki, müharibə yalnız müxtəlif arzuların, müxtəlif xalqların çarpışması demək deyildir. Müharibə eyni zamanda, müxtəlif dünyagörüşlərin, həyata, insana, hətta təbiətə müxtəlif fəlsəfi baxışların çarpışması deməkdir".

S.Vurğunun ədəbi inkişafı və ictimai gerçəkliyi paralel izləmək və buradakı fərqli amilləri ümumiləşdirmək, əsaslandırmaq istedadı heyrət doğurur. Humanitar fikrin, o cümlədən ədəbiyyatın dövrləşdirilməsi problemi son illərin ən aktual mövzularındadır və bu sahədə S.Vurğunun konsepsiyası öz dövründə olduğu kimi bu gün də ciddi metodoloji əhəmiyyət kəsb edir.

O, III cildlik "Azərbaycan tarixi" ilə "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin dövrləşdirilməsi ilə bağlı yazırdı: "Sovet dövrü ədəbiyyatı tarixinin dövrləşdirilməsi, mənim fikrimcə, yaradıcılıq prosesinin ən xarakterik mərhələlərini, yalnız tədqiq olunan dövrün tipik ictimai və ictimai-iqtisadi dəyişikliklərini deyil, həm də başlıca olaraq bədii ədəbiyyatın özünün inkişafının daxili qanunauyğunluğu üçün tipik olan mərhələləri ifadə etməlidirlər. Bax, buna görə də alimlərimiz sovet ədəbiyyatı tarixini dövrləşdirmək problemini düzgün həll etmək işində tarixin dövrləşməsindən geniş istifadə etmək, onu əsas götürməklə yanaşı, həmin dövrləşdirmənin mexaniki olaraq bədii ədəbiyyat tarixinə köçürülməsindən çəkinməlidirlər".

Milli ədəbi-nəzəri fikrin metodoloji təcrübəsini tarixi kontekstdə öyrənib onun müasir yaşarılığını üzə çıxartmaq baxımından S.Vurğunun nəzəri irsi hələ dürüst qiymətləndirilməmişdir. S.Vurğunun elmi-nəzəri irsinin poeziyası ilə müqayisədə kölgədə qalması AMEA-nın təsisçilərindən biri kimi onun halal haqqının danılması, bəzən şüurlu, bəzən də faktik materiala səriştəsiz münasibətdən irəli gəlir. Səməd Vurğunla eyni vaxtda AMEA-ya seçilən Mirzə İbrahimovun da akademikliyi onların ictimai-siyasi nüfuzu ilə bağlanmış, humanitar fikrimizin inkişafındakı xidmətləri arxa planda qalmışdır. Birinci amilin rolu şübhəsizdir, lakin XX əsrin humanitar fikir tarixinə yenidən nəzər yetirdikdə görürük ki, Səməd Vurğun və Mirzə İbrahimov hələ 30-40-cı illərdə milli-mənəvi tərəqqiyə istiqamət verən şəxsiyyətlər idi.

Səməd Vurğun böyük şair olduğu kimi, eyni çəkidə böyük alim mütəfəkkir idi. Müraciət etdiyi humanitar fikrin nəzəri, tarixi və müasir problemlərini onun qədər qlobal elmi-ədəbi düşüncə müstəvisində təhlil edən fitri istedad sahibi taxın nadir zaman kəsiyində yetişir. XX əsr Azərbaycan humanitar fikri bütün istiqamətləri ilə bu böyük şəxsiyyətin cazibəsində olmuşdur. Səməd Vurğunun akademikliyinə ağız büzənlərə qısaca onu deyərdik ki, əvvəla, bu nəzəri irsi öyrənmək lazımdır, özü də ədəbi-nəzəri fikrin tarixi kontekstində - onun humanitar fikrin, yəni təkcə ədəbiyyatın yox, milli və bəşəri problemlərinə, bədii sənətin estetik dəyərlərinə dair mülahizələri Azərbaycan müasir elmi tutumunu itirməyən, XX əsrin ədəbi gedişatını düzgün dəyərləndirmədə nəzəri-metodoloji arsenaldır. Yaradıcılıq metodu, yaradıcılıq psixologiyası (şairin hüquqları), poeziyanın, tərcümə sənətinin mübahisələrə çevrilən ən mürəkkəb problemləri haqqında Səməd Vurğunun fikirləri çox zaman yekun sözü kimi qəbul edilirdi.

XX əsr klassiklərinin formalaşmış ədəbi-ictimai obrazı ədəbiyyatşünası inersiya ilə istiqamətləndirir. Bu obrazlara "təshihlər" çox zaman birtərəfli, ifratlarla müşahidə olunur. Ancaq mövcud zaman məsafəsi, müasir ədəbi-ictimai reallıqlar-metopozisiya klassiklərimizin zəngin irsinin yeni qatlarını üzə çıxartmağa, onu obyektiv dəyərləndirməyə zəmin hazırlayır. Kontekstdən ayırmaqla təftiş üsulu da geniş yayılıb. Heç bir əsəri, ədəbi-bədii abidəni, ədəbi şəxsiyyəti real tarixi gerçəklikdən ayırmaq olmaz.

Müstəqillik illərinin ədəbi-elmi reallıqları zəminində S.Vurğuna "hücum" və "müdafiə" qarşılaşması ilə zəngindir. Özünü "savadlı", "vətənpərvər" göstərmək istəyən kəmsavad məmurlar, siyasət adamları, digər tərəfdən ədəbiyyatda, ictimai həyatda özünü təsdiq edə bilməyənlər ya klassiki inkar edir, ya da XX əsrdə qazanılmış bütün dəyərlərlə birgə onu təmsil edənlərə həqarət yağdırırlar. Son iyirmi ildə S.Vurğun haqqında konyunktur, populist qəzet yazılarını zaman deyilən amansız bir məfhum silib atdı.

Bununla yanaşı Nizami Cəfərov deməkən "Səməd Vurğun kultu" ətrafında düşünmək, fikir mübadiləsi etməkdə heç kəsə qadağa qoymaq, onu qınaq obyekti etmək demokratik elmi meyarlara baham deyil.

Son onilliklərdə yazılmış tədqiqatları xatırlayarkən S.Vurğunun 100 illiyinə həsr olunmuş "XX əsr ədəbiyyatı məsələləri. IV kitab"da toplanmış məqalələrdə Ş.Vurğun irsi XX əsr və keçmiş ittifaq məkanının ədəbi konteksti zəminində araşdırılır, yeni arxiv materialları elmi dövriyyəyə gətirilir.

Hələ 1986-cı ildə yazılmış və 2013-cü ildə yeni əlifba ilə dərc edilmiş Anar müəllimin "Vurğunluq" məqaləsi vurğunşünaslığın parlaq nümunələrindəndir. Yaradıcılıq psixologiyasını, S.Vurğun şeirinin "Bakıdan Makuyacan, Dərbənddən Mərəndəcən, Qəzvindən Qazaxacan gəzib-dolaşan şöhrəti" şeir kimi yazılmış bu əsərdə Vurğun sənətinə böyük məhəbbətlə yazılmışdır.

S.Vurğunun 110 illiyi münasibətilə "Azərbaycan" jurnalının suallarına cavab verən görkəmli şairimiz Ramiz Rövşənin cavablarında S.Vurğun irsinə böyük poetik təcrübəsi olan qələm sahibinin qiymətləri dəyərlidir və təbii ki, mübahisə doğuran məqamlar da vardır. "Komsomol poeması"na vaxtı ilə "Bir şeirin manifesti" məqaləsində Mir Cəlalın verdiyi təhlil və dəyərdən sonra Ramiz Rövşənin aşağıdakı mülahizəsi oxucu və tədqiqatçılara cəsarət verməklə, öz milli dəyərimizin dünya ədəbi fikrində yerini müəyyən etməkdə psixoloji təkandır.

Poeziya, digər sənət növlərində olduğu kimi, tənqid və ədəbiyyatşünaslıqda da "vərdişlə yazmaq", mövcud qəliblərdə düşünmək ənənəsi var. Ramiz Rövşən şair inamı və səxavəti ilə yazır: "... bu əsər ("Komsomol poeması" - Ş.A.) Füzulinin "Leyli və Məcnun"dan sonra yazılı ədəbiyyatımızda ən gözəl sevgi poemasıdır. Bu əsərin bir cüt qəhrəmanı Cəlalla Humay isə milli poeziyamızda Leyliylə Məcnundan sonra ən məşhur bir cüt nakam sevgi obrazıdır. Belə xoşbəxtlik isə, hər böyük şairin bəxtinə düşmür".

Hörmətli şairimizin "Səməd Vurğun danışdığı kimi də yazırdı", "... ənənəvi Azərbaycan oxucusunu poeziyada didaktik-fəlsəfi ümumiləşdirmələr sırf poetik obrazlılıqdan da çox cəlb edir" mühakimələri ilə mübahisə etmək olar. "O zamana qarşı yox, zamanın axınıyla gedən şairiydi" mülahizəsi "Vaqif" dramının ideya-bədii mahiyyəti qarşısında məncə, tab gətirmir. Ramiz Rövşənin uşaq vaxtı eşitdiyi və Səməd Vurğunun adına çıxılan "kəlam": "Bizdə partiya kimi sevirsə, xalq da onu sevir" məsəli Səməd Vurğuna böyük xalq sevgisinin mahiyyəti ilə uzlaşmır. Əksinə, xalqın böyük sevgisi Səməd Vurğunu partiya irticasından qoruyurdu.

Səməd Vurğunun ölümünü sürətləndirən başqa bir səbəbin partiyanın XX qurultayı ilə əlaqələndirilməsi, şairin bundan sarsılması "şair sözü"dür. Cəmiyyətdə gedən mülayimləşməni Səməd Vurğun hamıdan tez duydu və onun son şeirləri də bu zəmində yazılmışdı. "Yada sal məni", "Gödəkçə", "Mən tələsmirəm", "Şair, nə tez qocaldın sən", "Bahar düşüncələri", "Dostluq hədiyyəsi" kimi sənət inciləri bu hissin diktəsi ilə yazılmışdı. S.Vurğunun poetik nəsli və ondan sonra gələnlərin əksəri sovet rejiminə (bu rejimi bütün mahiyyəti ilə, bütün dəyərləri ilə inkar etməyin əleyhinəyəm) kifayət qədər şeir həsr etmişdilər və bu qurultayın nəticələrindən sonra rahat nəfəs alırdılar. Ölüb-eləyənləri də olmadı.

"Ömrünün sonunda "Mən tələsmirəm" kimi dahiyanə şeir yazmasına baxmayaraq, mən o məşhur qurultaydan sonra bir başqa şairimizin - Rəsul Rzanın yaradıcılığında baş verən böyük keyfiyyət dəyişikliyinin Səməd Vurğunun yaradıcılığında da baş verə biləcəyinə az inanıram". Bu, Ramiz müəllimin öz işidir. Ancaq XX əsrdə iki poetik məktəbin əsasını qoymuş iki böyük şairi bu zəmində qarşı-qarşıya qoymaq yersizdir. Səməd Vurğun qədər də partiyaya, Leninə, Stalinə onun qələm yoldaşları kifayət qədər şeir, poema həsr etmişdilər. Digər tərəfdən isə 60-cı illərdə poeziyadakı yeniliklərin əsası da Səməd Vurğunun yaradıcılığının son dövrü ilə bağlı idi.

Müstəqillik illərində ortaya çıxan tədqiqatlar Səməd Vurğun haqqında yeni yazılacaq əsərlərin başlanğıcıdır. Yeni yanaşma prinsipləri meydana çıxdıqca S.Vurğun irsinin də yeni ideya-poetik dəyərləri ortaya çıxacaq.

20.06.2016